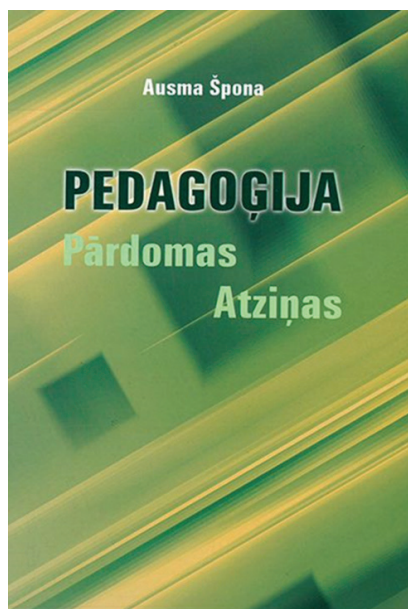

AUSMAS ŠPONAS MONOGRĀFIJA “PEDAGOĢIJA. PĀRDOMAS. ATZIŅAS” — VĒLTĪJUMS SADARBĪBAI PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ UN CILVĒKAM KĀ SABIEDRĪBAS AUGSTĀKAJAI VĒRTĪBAI

Daiga Celmiņa
ce.daiga@gmail.com

Špona A.
Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas.
Rīga: Raka, 2022, 216 lpp.

Atslēgas vārdi: *pedagoģiskais process, audzināšana, pašaudzināšana, pašrealizācija, sadarbība, zinātniskā pētniecība*

Dr. habil. paed., LU emeritus profesores Ausmas Šponas monogrāfija “Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas” ir humānisma tradīcijās, zinātniskajā un personiskajā pieredzē balstīts pētījums, sistematizējot pedagoģijas zinātnes teorētiskos pamatus un atgādinot, ka izglītība ir personiska, sabiedriska un vispārcilvēciska pamatvērtība. Grāmatā loģiskā, zinātniski

pamatotā satura struktūrā raksturots pedagoģijas zinātnes priekšmets, pedagoģiskās darbības modelēšana, audzināšanas būtība un attieksmju saturs, pedagoģiskā procesa veidi didaktikā, mācību un zinātniskā pētniecība. Grāmatā rodams vēlējums veidot sabiedrību, kurā ikviens cilvēks ir personiski nozīmīgs, un iekļautas profesores “mācības mūžam”, apliecinot viņas cieņu un mīlestību pret dzīvi, cilvēkiem — skolēniem, studentiem, jaunajiem zinātniekiem, ģimeni, kolēģiem — un skolotāja profesiju.

2022. gada augustā — laikā, kad pasauli satricinājuši aktuāli sociālpolitiski notikumi, — ceļu pie lasītājiem uzsāk profesore Ausmas Šponas (dz. 1934) grāmata “Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas”, kas ir gan zinātnisks pētījums, gan pedagoģiskās pieredzes un dzīves pārdomu apkopojums. Grāmata 21. gadsimta 20. gadu dekonstruētajā vērtībtelpā, kad notiek cīņa starp totalitārismu un demokrātiju, ir īpaši gaidīta, jo atgādina par pamatvērtībām dzīvē un zinātnē, iezīmējot soļus nākotnes pedagoģiskās domas attīstībai, kas balstās audzināšanas un mācību procesa veseluma, teorijas un prakses vienotības, dabatbilstības, kultūratbilstības, starpdisciplīnu un humānisma pieejā.

Kā norāda Špona, šīs grāmatas mērķis ir sekmēt katram cilvēkam izpratni par audzināšanu un pašaudzināšanu, mācīšanu un mācīšanos, kas ir būtiski līdzekļi mērķtiecīgai un līdzsvarotai fiziskai, psihiskai un sociālai pašattīstībai. Rūpēm par katra cilvēka mācīšanos un audzināšanu no agras bērnības visa mūža garumā vajadzētu būt ikvienas valsts mērķim 21. gadsimtā, respektējot humānisma idejas, cilvēka dzīves vērtību un personības unikalitāti.

Ausma Špona strukturē pedagoģijas zinātnes teorētiskos pamatus, raksturo audzināšanas būtību un attieksmju saturu, pievēršas audzināšanas un mācību satura integrācijai pedagoģiskajā procesā, raksturo pedagoģiskā procesa veidus didaktikā (dogmatiskais, ilustratīvi izskaidrojošais, problēmmācības, sadarbība), īpaši aktualizējot sadarbības mācību procesu. Professore atsauca uz Žaka Delora (*Jacques Lucien Jean Delors*, dz. 1925) četriem mācību pī-

lāriem¹, kur cilvēks mācās būt jeb izzināt un attīstīt sevi, mācās zināt, mācās darīt un mācās sadarboties — dzīvot kopā. Ģimenē un skolā jau no bērnības audzināma ieinteresēta attieksme pret zināšanu apguvi un prasme zināšanas lietot dzīvesdarbībā. Autore atgādina par pedagoga profesijas nozīmīgumu katra cilvēka un visas sabiedrības dzīvē, par pedagoga atbildību, gatavību radošai zināšanu un redzesloka paplašināšanai un starpzinātņu sadarbībai, kā arī aktualizē valsts atbildību un atbalsta nepieciešamību, jo tieši ģimene un skola veido valsts kultūras pamatu, kur skola ir nozīmīgs valstiskuma nostiprināšanas un kultūras attīstības pedagoģiskais līdzeklis un “izglītība ir personiska, sabiedriska un vispārcilvēciska pamatvērtība”².

Grāmatā professore Špona skata audzināšanas, kā pedagoģijas zinātnes priekšmeta, teorētiskos pamatus un problēmas mūsdienās. Aktuālas problēmas ir pagātnes pieredzes un 21. gadsimta izaicinājumu, eksakto un humanitāro disciplīnu integrācija, nepietiekamas pašattīstības vadības prasmes, kā arī pāreja no normatīvās uz sadarbības pedagoģiju. Špona norāda, ka šajos problēmjaudājumā krustceļos nedrīkst aizmirst par skolēnu dzīves jēgas un vērtību meklējumiem, pašrealizācijas vajadzībām un mērķtiecīgas pašattīstības iespējām. Professore izdala un sīkāk raksturo cilvēka pašattīstības vadības komponentus — fiziskā, psihiskā, sociālā attīstība (komunikācijas un sadarbības prasmju apguve), iedzimtības un vides ietekme uz spēju attīstību cilvēka un vides mijiedarbībā — teorētiski un praksē. Līdz ar to “izziņas process vieno skolotāju un

skolēnu, mācībspēku un studentu pašizziņu (iekšējais komponents) ar satura, metožu un vides (ārējie komponenti) mijiedarbību”³. To sekmē starpdisciplinārā pieeja — matemātikas, informācijas tehnoloģiju, dabas zinātņu, psiholoģijas, pedagoģijas, filozofijas un mākslas zinātņu atziņu integrācija, kas veicina mijsakarību izpratnes veidošanos mācībās kā domāšanas attīstības rezultātu. Špona atgādina, ka mācību procesa produktivitāti raksturo gan zināšanas un prasmes, gan attieksmes, kas izpaužas darbībā (skolēnu attieksmē pret pasauli, uzvedībā, saziņā, runā, rīcībā), gan sadarbība kā pedagoģiskās darbības pamatprincips.

Profesore Ausma Špona grāmatā “Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas” piedāvā lielo dzīves mijsakarību definējumu sev raksturīgajā teorētiski jēdzieniskajā un zinātniski metaforiskajā stilā, kur dzīves eksistenciālās kopsakarības tiek formulētas vienlaicīgi gan argumentēti strukturēti, gan cilvēciski vienkārši un precīzi, piemēram: “Cilvēka dzīve ir esamības laika nogrieznis mūžībā, kurā cilvēks atbilstīgi savai pašizjūtai vada savu pašattīstību un pašrealizējas darbībā.”⁴ Pievērsoties pedagoģijas metodoloģijas būtībai un saturam, autore teorētiski un praktiski raksturo modelēšanu (strukturālo un procesuālo) kā izziņas metodi, piedāvājot gan pedagoģiskās darbības modelēšanas zinātniskos pamatus, gan piemērus. Profesore norāda, ka “atklāt radošus, pārveidojošus audzināšanas darbības paņēmienus, kas cilvēkam ir būtiski un personīgi nozīmīgi, ir katra pedagoģiskā pētījuma uzdevums”⁵.

Špona atgādina, ka audzināšanas mērķis demokrātiskā sabiedrībā ir cilvēks — brīva, patstāvīga, atbildīga personība —, viņa potenciāla realizēšanas iespējas produktīvā darbā un personības pašpilnveidošanās pašregulācijas procesos. Šis mērķis sasniedzams teorijas un darbības (prakses) vienotībā. Tādēļ profesore Špona monogrāfiju pedagoģijā papildinājusi ar savas dzīves un pedagoģiskās darbības piemēriem,

kas ir gan analītiski, gan cilvēkmīlestības un pateicības dzīvei caurstrāvoti, līdz ar to ir vērtīgi pārdomu brīži katram lasītājam. Profesores analītiskajos piemēros jaušama cieņa un mīlestība pret ģimeni, skolēniem un studentiem, kolēģiem un cilvēku vispār. Cieņu raisa profesores spēja dažādās pedagoģiskās prakses situācijās un vēsturiskā laika nogriežņos saskatīt veiksmes un kļūdas, problēmsituāciju pārradot kā iespēju jaunas atziņas attīstībai, apstiprinot, ka nozīmīga ir gan iepriekšējo paaudžu vēsturiskās pieredzes nodošana un saglabāšana, gan jaunu zinātnisku mijsakarību saskatīšana un pētniecība. Grāmatā norādīts, ka mūsdienās būtiska ir pašizpaušmes un pašrealizācijas pedagoģija, kur respektējamas tādas mūsu pedagoģijā un pedagoģiskajā psiholoģijā maz pētītas komponentes kā intuīcija, spēja saskatīt sakarības un veidot mijsakarības, dialogisms mācību procesā, uztveres asums, atmiņa vienībā ar zināšanām, pieredzi, pārdzīvojumiem un gribas piepūli, iztēle, racionālā un tēlainā domāšana, pašatbildība.

Monogrāfijas noslēdzošā nodaļa veltīta mācību un zinātniskajai pētniecībai, precizējot, ka mācību pētniecība balstās cilvēka vajadzībā izziņāt pasauli, tā ir skolēnu un skolotāju intelektuālās sadarbības forma. Savukārt zinātniskajā pētniecībā tiek atklātas jaunas zināšanas par dabu, cilvēku, sabiedrību un tiek izmantotas zinātniskās pētījuma metodes. Autore secina, ka ieguvēja ir tā sabiedrība un bērni, kurus vecāki jau no agras bērnības un skolotāji skolā audzināšanas/pašaudzināšanas un mācīšanas/mācīšanās procesā rosina apgūt zināšanas dzīvei. Špona aicina skolotājus, vecākus un ikvienu cilvēku turpināt izglītoties, jo apzinīga un mērķtiecīga mūžmācīšanās ir mijsakarībā ar indivīda interesi par daudzveidīgām savas valsts un pasaules problēmām, tādējādi stiprinot demokrātisku sabiedrību un valsti. Augstskolas piedāvā iegūt kvalitatīvi jaunas zināšanas, prasmes un attieksmes

virzībā uz mērķtiecīgu, atbildīgu un aizrautīgu zinātnisko darbību. Professore Špona, lielu sava mūža daļu veltot jauno zinātnieku izglītošanai un promocijas darbu vadīšanai (aizstāvētas 66 viņas vadītas disertācijas), detalizēti raksturo zinātniskās pētniecības procesu kopumā un zinātniskās pētniecības metodes pedagoģijā.

Viens no būtiskiem šīs grāmatas neformāliem atslēgas vārdiem ir prieks kā veiksmīga pedagoģiskā procesa nosacījums visiem šī procesa dalībniekiem, jo jau bērnībā veicināma ieinteresēta attieksme pret zināšanu apguvi un prasmes iegūtās zināšanas lietot dzīvesdarbībā. Patiess, eksistenciāls, papildīts prieks par pašrealizāciju, pozitīvu pašcieņu, sadarbību, jaunām zināšanām un prasmēm, paveiktu darbu ir nozīmīgs audzināšanas un vērtīborientēta mācību procesa virzītājspēks.

Professore Špona savā jaunākajā grāmatā piedāvā vairākus veiksmīga pedagoģiskā procesa un personības "attīstības akcentus" un "mācības mūžam", atgādinot: "Tikai atbildīgs cilvēks ir brīvs. Mijiedarbību starp skolēnu un skolotāju raksturo savstarpēja atbildība un atbalsts."⁶ Skolēnu pašattīstības prasmju kā personības patstāvības fenomena izveides kontekstā joprojām būtisks ir aicinājums: "Lūdzu, mamma, tēti, skolotāj, palīdzi man visu izdarīt pašam!" Pedagoģam vēlams pamanīt, atbalstīt, attīstīt katra bērna/skolēna/studenta pašaudzināšanas vajadzības, jo tas sekmē pozitīvu attieksmju veidošanos pret sevi, citiem, dabu, darbu, kultūru, sabiedrību un valsti. Professore atgādina, ka, vecāku un skolotāju darbības sekmēti, vērtīgie attieksmju paradumi, kā, piemēram, čaklums, godīgums, pieklājība, būs zelta vērtībā visam mūžam.

Tā ir augstākā skolotāja meistarība būt par paraugu, balstu, iedvesmas un sadarbības partneri, dialoga biedru, izziņas procesā vedot bērnu, skolēnu un studentu katru pie viņa paša saprašanas un atklāsmes durvīm. Daudzi skolēni, studenti, doktoranti un

profesores ceļabiedri ir pateicīgi par to, ka Ausma Špona:

- spēj ieraudzīt savos skolēnos, studentos, kolēģos talantu;
- spēj netieši un tieši sadarbībā veicināt savu studentu un jauno kolēģu pedagoga talantu;
- ar savu attieksmi padara mācību sadarbības procesu interesantu, motivējošu, emocionālu, sirsnīgu;
- visus pedagoģiskos principus realizē dzīvē, patiesi priecājoties par savu studentu un kolēģu veikumu;
- meklē zinošu sarunu biedru, kas gatavs pieņemt izaicinājumu un aizstāvēt savu domu, lai no diskusijas tu aizietu "gudrs, vēl gudrāks";
- brīvdomātāja šī vārda vislabākajā nozīmē, kas laikmetu likločos un pārbūvējumos nav pazaudējusi savu vērtību sistēmu, atgādinot, ka brīvība saistīta ar patstāvību un atbildību;
- necieš paviršību, jo viņa zina, ka tikai pašatbildīgi, ar sirdi veikts darbs nes augļus;
- tic saviem skolēniem un studentiem, līdz viņi paši sev notic;
- savā profesionālajā darbībā ir neatlaidīga, radoši mērķtiecīga, ar gara spēku, kritisku prātu un jūtīgu sirdi apveltīta.

Profesores Ausmas Šponas grāmata ir atbalsts vecākiem, pedagoģiem, kompetenču izglītības satura veidotājiem, studentiem ikdienas darbā, zinātniskos pētījumos un pedagoģiski filozofiskos pārdomu brīžos par cilvēku, dabu, sabiedrību un sevis pašregulētu attīstību. Tikai motivētā, profesionālā un radošā sadarbībā, integrējot dažādu zinātņu atziņas, var sekmēt izpratni par audzināšanu/pašaudzināšanu un mācīšanu/mācīšanos — būtiskiem pedagoģiskā procesa līdzekļiem mērķtiecīgai, līdzsvarotai cilvēka un sevis pašattīstībai fiziski, psihiski un sociāli.

Avoti un piezīmes

- ¹ Sk.: Delors Ž. *Mācīšanās ir zelts*. Rīga: UNESCO LNK, 2001, 255 lpp.
- ² Špona A. *Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas*. Rīga: Raka, 2022, 216 lpp.: 6.
- ³ *Ibid.*, 16. lpp.
- ⁴ *Ibid.*, 14. lpp.
- ⁵ *Ibid.*, 29. lpp.
- ⁶ *Ibid.*, 182. lpp.

Par autori

Daiga Celmiņa, PhD izglītības zinātnēs, Rīgas Teikas vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotāja. Zinātniskais pētījums un publikācijas līdz šim saistītas ar iztēles veicināšanu skolēnu izziņas darbībā, sadarbību, starpdisciplināritāti un skolēnu radošu pašizteikšanos latviešu valodas un literatūras mācību procesā.

About the Author

Daiga Celmiņa, PhD in educational sciences, teacher of Latvian language and literature at Riga Teika Secondary School. Scientific research and publications so far have been related to promotion of imagination in students' cognitive activity, cooperation, interdisciplinarity, and students' creative self-expression in the learning process of Latvian language and literature.

MONOGRAPH *PEDAGOGY. REFLECTIONS. INSIGHTS* BY AUSMA ŠPONA — A DEDICATION TO COOPERATION IN THE PEDAGOGICAL PROCESS AND TO THE HUMAN BEING AS THE HIGHEST VALUE OF SOCIETY

Daiga Celmiņa

ce.daiga@gmail.com

Summary

Keywords: *pedagogical process, education, self-education, self-realisation, cooperation, scientific research*

The monograph *Pedagogy. Reflections. Insights* by the University of Latvia emeritus professor, *Dr. habil. paed.* Ausma Špona is a study based on humanist traditions, scientific and personal experience, which systematises the theoretical foundations of the science of pedagogy and reminds that education is a personal, social, and universal basic value. The book has a logical, scientifically based content structure, it describes the subject of the science of pedagogy, the modelling of pedagogical activity, the nature of education and the content of attitudes, the types of the pedagogical process in didactics, educational and scientific research. The book reflects the desire to create a society where every human being is personally important, and includes the professor's "lessons for life", disclosing her respect and love for life, people — pupils, students, young scientists, family, colleagues — and the profession of the teacher.